

1920 a. A. Lemba opteerub kodumale, kus ta kohe kutsutakse Tallinna konservatooriumi klaveri professoriks, mis alal töötab tänapäevani, veetes vahepeal ühe aasta (1921 a.) Helsingi konservatooriumis E. Melartini kutsel samuti õppejõuna. Sümboolna tagasiühununa A. Lemba, kes sihtmaale võinud lauldase tähelepanu ja lugupidamise pianistina, pedagoogina ja komponistina, saab sinnamalsele lisaks veel ühe ülesande: ta kutsutakse „Vaba Maa“ muusikaarvustajaks, mis kohuseid täidab praegugi.

Lõpetades seda lühikest ülevaadet A. Lemba elu, õppe- ja töökäigust toodagu skeemiline loetelu helilooja siimaalseist tähtsamast teostest: peale soolo- ja koorilaulude viljakas autor on kirjutanud rea klaveripalasisid, neist „Rapsöödia“ ja „Fantasia“ (kumbki eesti viisidest) ka orkestrile seatud; instrumentalmuusika alal veel „Poème d'amour“ viiulile, trio viiulile, cellole ja klaverile (b-duur) 4 osas, sonaat viiulile ja klaverile (e-moll) 3 osas; suurematest vormidest Sümfoonia № 1. (cis-moll) ja № 2 (f-moll), mille finaalid kasutatud eesti viiese, Pidulik avamäng, Klaverikontserte orkestri saatel № 1 (g-duur) ja № 2 (e-moll), juba nimetatud kantat „Merekuninganna“ solistidele, koorile ja orkestrile; ooperid „Lembitu tittar“, „Kalmuneid“ (Sophia Vardi libreto) ja „Armastus ja surm“ (Julius Oengo libreto luuletaja „Aegna“-nimelise poeemi järgi). Valimias on autoril ooper 7 pildis „Elga“ (G. Hauptmanni samanimelise draama järgi).

„Armastus ja surm“

Tegevus ja muusika.

I. vaatus. Tormine õhtu Aegna rannal. Ooper algab avamänguga. Sissejuhatavad taktid kirjeldavad hulguvat maru ja voogavat merd, milliselt foonilt peagi eraldub kangelaslik motiiv, mis hiljem saab noore kaluri Maari saatjaks. Maari motiivile seltsib teine, tõukav motiiv, mis omistub saare lootsile, Ander Laasile, kes parajasti saabub randa, pääsedes pakku äkki puhkenud tormi eest. Mõlemad mehed veavad paadi kaldale, ning aimes maru tugevnemist, nad piki randa lähevad eemale, kas teisi paate kinnitama või võrke koristama. Orkester maalib lakkamatult tormisevat ilma. Peagi tuleb salk saare tüdrukuid, nende hulgas lootsi tütar Heid, kes mures isa saatuse pärast, keda ta teab merel olevat. Neid saadab iseloomulik viis, mis kujuneb Heidi motiiviks. Kuna tüdrukud püütavad Heidi rahustada, tulevadki tagasi lootsi ja Maar. Heid kutsus isa koju, kus ootavad ema, ning koduteel isa kirjeldagu romantilise loomuga Heidle, kuidas uhkelt mässanud meri ja üks laine sitlelennud teist. Kahne, asjalik, karakooreline oigugi sisimas heastidamlik lootsi pahan-dab: „Ah jäta kõned rumalad“. Ongi tulemas tõsisemat, meherammu ja vaprust vajavat: paar kalurit tuleb tõtul teatega, et merel üks laev on hädas. Kuna rannalolijad jälgivad

laeva, sealt antaksegi juba appihüütu signaale. Loots kutsub muudki rannamehed kohale, paat läkatakse merre, sõutakse hädaliste appi, ohlikute päästmistööle.

Seal peatab üks tüdrukust, Reet, ootamatult Maari ega taha lasia teda minna, kartes ta elu pärast. Reeda süda tuksub soojalt Maarile, kuid see ei hooli sellest, küsides: „Mis tegu üldse minuga on sul?“ Ta ei lase end kui merimeest keelda merele minemast, liati „kui laine matmas hädalisi“. Reeda jaoks tal pole sooja sõna, kuid Heidle ta hüüab: „Jää terveks!“ Reedas kihvatab armukadedus: „Sul mees annult väike lootsineid!“ hütab ta mingjale järele. Tüdrukud jäävad üksi randa.

Heid, kellele Maar ükskõikne, kelle süda üldse veel ei kõnele, pütab Reeta enese ja Maari suhtes rahustada, kuid asjatunult. Heidi avaldusi orkestris saadavad rahulik-sütu-mad käänded, kuna Reeda omi jälgib rahutu triller-motiiv, vastavalt tüdrukute lahkumisevale loomule ja olukorrale, milles kumbki viibib.

Kaks kalurit tuleb tagasi. Nad süttavad kaldale tule, et pimeneval hiis-õhtul päästetööle sõundnud mehed näeksid teed tagasi ja leiaksid randumispäiga. Tüdrukud kannavad kokku vajalist põletusainet. Neid toimetusi saadab orkester askeldaval-riihkivate kuuleistkarmendik-passaazidega (agitato), kuhu sekka kajavad moduleerivad akkord-tõõgid. Lüthike ansamblpala, mis ühendab kaks mehehäält naiskooriga („Las paistab tuli kaugele“), näib nagu kutsuks saare naisedki randa; need tulevad suures ärevuses. Tuleb ka lootsi naine Ann, kelle algatusel kogu naispere thineb lühikeseks palveks („Kui on veel armu ilma peal, siis too nad tagasi“), pigem hirmunud rinnast vallanduv ohe, kui teadlik palve. Ann tahaks küll saata tütre koju, kuid see ei lähe. Naised jäävad mehi merelt ootama — merimehe naise saatuse.

Seal kostab ebamäärased häält vaheldudes tormi vilisimisega. Need on saaremehe, kes juba tulevad tagasi, läbimärjad. Lootsilt kuulame, et päästjad pole saanud kuigi kaugele: murdlaine paisanud paadi kummuli ja rannakividele puruks, mehed aga vaevu pääsid ise kaldale. Reeda korduvale ahastavale küsimisele: „Kus on Maar?“ vastab lootsi, Maar läinud üksi teise paadiga, kartmatu nagu ta on. Kõik pöörduvad uuesti mere poole. Seisukord paistab ähvardav: Reet ja kogu koor thinevad võimsaks palveks ohus viibijate eest. Seal märkab üks kalureist, et Maar paat on randa jõudmas, lainetest siit eemale, teise kohta triviituna. Kuna rannarahvas rõõmunistab Maari õnnelikust pääsust, loots kahtleb, kas päästetöö siiski õnnestunud. Paar kalurit ruttab Maarle vastu, kes pea jõuabki süa teiste juurde, kaasas vaid üks päästetu. Reet võtab Maari suure rõõmuga vastu.

Nüüd pöördub rannarahva poole päästetu, tänab Maari, kes teda tõmmanud veest, kuna laev tosinna laevamehe ja kapteniga hukkunud. „Las olla, kerge nelli viime uni“ lausub ta ja thes temaga rahvas. Nüüd pärrib loots võõra nime ja päritolu. „Cordelius Ancyras“, vastab see, ning ta vastusest